

Nyisztor Tinka

„RENDES” TEMETÉSEK PUSZTINÁBAN
A SZOKÁS SZEREPE
A HAGYOMÁNYOS KULTÚRÁBAN

Az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokásokat vizsgálva, Arnold Van Gennep a temetési szertartásokat „elválasztó rítusoknak” nevezte. Elemzéseiben elsősorban a szokások társadalmi funkcióit, aspektusait ragadta meg. Az átmeneti rítusokban mindig a társadalmi állapot tükröződik, éppen ezért az a legfontosabb funkciójuk, hogy az egyént és a közösséget megsegítsék a hirtelen megváltozott élethelyzetben.¹

Az emberélet végső fordulópontjához fűződő rítusok a paraszti közösségekben is pontos „forgatókönyvre” épültek: cselekvéseik, tárgyi kódjaik, tér- és időhasználatuk rendje nagyon tagolt, pontosan meghatározott volt.

A hagyományok által meghatározott temetkezési szokások a moldvai falvakban is pontos utasításokat tartalmaztak az elhunyt közösségből való eltávolítására, és egy újabb családi meg társadalmi "egyensúlyi" állapot megteremtésére vonatkozóan.²

A temetés szertartásrendjét Moldvában is alapvetően meghatározta az elhunyt társadalmi státusa, neme, életkora, felekezete stb.³ Dolgozatomban a temetkezéssel kapcsolatos szokásokból csak azokat az elemeket vizsgálom, melyek két konkrét pusztinai temetés társadalmi hátterét világítják meg és értelmezik. Fölöslegesnek érzem a hagyományok által meghatározott pusztinai temetkezési szertartásrend teljes bemutatását, mivel azt Virt István írásai már megvalósították.⁴

Ugyanakkor szükségesnek érzem tisztázni, hogy az itt bemutatásra kerülő két konkrét temetést a pusztinaiak "rendes" temetésként emlegették. Az esemény minősítése során a falubeliek a rendes szónak nem a magyar köznyelvi jelentését használják, mivel máskor is rendszerint ezzel nevezik meg a neveléses, szokatlan, különleges és groteszk eseményeket.

Dolgozatomban a temetkezési szokásoknak csak a legfontosabb eseménysorát (tehát a koporsónak a halottas házból történő kivitelétől a temetőben sorra kerülő elföldeléséig) vázoló fel. Pusztinában napjainkban is úgynevezett zászlós temetkezés van. A temetést megelőző nap elhoznak a templomból egy körmeneti keresztet, négy-hat zászlót és két *lobogót*. Az utóbbiak nem mások, mint rúdra erősített világítólámpák. A halottas háznál rendre gondosan feldíszítik a felsorolt tárgyakat: háziszóttéseket vagy

bolti fejkendőt, zsebkendőt, törülközőt kötöznek a zászlók és a „lobogók” rúdjaira, valamint a keresztekre.

A temetés napján már korán reggel a halottat koporsóba helyezik és kiviszik az udvarra, ahol a gyülekező emberek imádkozva fejezik ki tiszteletüket az elhunyt iránt, majd rendre végbúcsút vesznek tőle. A pap és a kántor megérkezésekor a család udvarán rövid szertartás következik: a lelkész egyet imádkozik, majd beszenteli a halottat. Utána a gyászmenet lassan elindul a templom felé. A népes családok és rokonság tagjai a gyásmise idején szentgyónást végeznek a halott tiszteletére, ezért rendszerint két pap szokta irányítani és vezetni a temetési szertartást.

A temetési gyászmenet rendje Pusztinán szigorúan kötött és meghatározott: elől halad a fészületet vivő személy, aki rendszerint a megboldogult keresztyermeké. Utána viszik a két *lobogót* és az egyházi zászlókat. Őket követik a papok, a kántor és a rokonság távolabbi, nem közeli férfitagjai. A halottat szállító szekér mindig a menet végén halad, melyet hagyományosan a közeli családtagok, a rokonok és a nők csoportja zár.

1993. december 31-én Pusztinában két elhalálozás történt: Kondor György hosszas betegeskedés után hunyt el, míg Bullák Júzsi Marikát férje december 31-én reggel holtan találta az ágyban. A család és a helybeli katolikus lelkész előzetes szóbeli megállapodása szerint mindkét temetés egy napon, de különböző órában történt volna.

Reggel 9 órakor a pap és a gyászmenet a férfi halott koporsóját a szokásoknak megfelelően elkísérte a templomba, ahol a közeli rokonok felsorakoztak az előbb már említett gyónáshoz. A pap beült a gyóntatószékbe, míg a kántor imádkozni kezdett a hívőkkel együtt. Ezen a napon csak egy pap végezte a temetési szertartást. Körülbelül tíz-tizenöt perc múlva *a páter hirtelen kiszökött a gyóntatószékből, vette a deákat és elindult ki a templomból.* (Sz. M. sz. 1954, Pusztina).

Ettől a pillanattól kezdve a temetési szokásrend megszokott „forgatókönyve” felborult, szerepét veszítette. Az új és szokatlan helyzetben a jelenlévők közül már senki nem tudta, hogy most mi a konkrét szerepe, teendője. A csend a templomban hirtelen megszakadt. Az emberek hangosan beszélgetni kezdtek, mivel nem értették, mi történik. Mikor észrevették és megállapították, hogy a pap utasítást ad a kántornak és néhány embernek, hogy induljanak a temetési kellékekkel a másik halott után, maguk is elindultak.

Azok, akik már eleve ki voltak jelölve a kellékek hordozására, megfogták a zászlókat, a lobogókat és a fészületet és elindultak a pap után. Hamarosan kiderült, hogy a *páter* a szertartás közben megváltoztatta az

eredeti megegyezést, s úgy határozott, hogy a templomba behozatja a másik halottat is, s ott mindkettőnek közös misét celebrál. Tehát „egy kalap alatt elintézi” majd mindkét temetést.

A falubeliek zavarát az fokozta, hogy a második halottas háznál még nem voltak rákészülve a temetésre, mivel a lelkéssel való előzetes megbeszélés értelmében csak két órával későbbre várták a papot. A családtagok a lelkésznek olyan érvekkel indokolták a temetés későbbi, tehát az eredetileg meghatározott időpontban való kezdését, melyeket szigorúan a helyi tradíciók határoztak meg:

a) Az ételek a tervezett torra kellő időpontban semmi esetben sem készülhetnek volna el.

b) A temetkezési kellékekre (pl. zászlókra, keresztekre) hirtelen nem lehet felkötözni a *kendezőket* vagy kendőket stb.

c) Nem volt előkészítve a halottas szekér, mivel ugyanazzal a szekérral vitték volna ki a második halottat is, mint ami az előző temetésen is szolgált.

d) A hivatalosan kiállított halotti bizonyítvány a családhoz még nem érkezett meg a községközpontban lévő tanácstól, így az is könnyen előfordulhatott volna, hogy annak hiányában a lelkész nem engedélyezi a hirtelen elhunyt személy temetését.

A szokatlan helyzetben a családtagok érvei a *pátert* nem tudták szándéka megváltoztatására készíteni, mivel az továbbra is határozottan követelte a halottat.

A rövid vita után a hozzátartozók gyorsan intézkedtek. A szomszédból kértek egy szekeret és két tehenet, majd a koporsót a szekérra helyezték és tanácstalanul elindultak a templom felé. Már induláskor váratlan helyzetek teremtődtek és nehézségek kezdődtek.

A zászlókat, a lobogókat és a feszületet most a második halottnál kijelölt női személyek vitték volna, mivel a kellékeket mindig az elhunyttal azonos neműek viszik, de mellettük már ott álltak azok a férfiak is, akiket az előző halott temetésénél jelöltek ki ugyanarra a szerepkörre.

A temetésekre január 2-án került sor, éppen ezért a falu lejtős utcáit jég és hó borította. A tehenek nem voltak megpatkolva, éppen ezért csúsztak, s a koporsót nem bírták kihúzni a hágón. A nehéz helyzetben a szekér után haladó siratok és közeli rokonok tolni kezdték a szekeret és biztatták az állatokat. *Erőst nagy kacagság vót. A pap elől sietett, s hátul taszitották a szekeret, aki hogy tudta. Ki kacagott, ki bőgött, de erőst rendes vót.* (Sz. M. sz. 1954, Pusztina)

Az általános kavarodás, tanácstalanság a templomi gyászmise után tovább fokozódott. A jelenlévők nem tudták eldönteni, milyen legyen a közös menet sorrendje, a férfi vagy a nő koporsója legyen az első. Az így összetársított két halottnak csak egy feszület jutott. Viszont annak hordozására már két személy volt kijelölve, egy-egy mindkét halott részéről. Ugyanez történt a többi kellekkel is.

Az általános zavarban elfeledték az illemszabályokat, s a zászlóvivő férfiak és nők között már a menet indulásakor veszekedés támadt, mivel mindkét fél ragaszkodott a kijelölt szerepéhez. Mivel a vitában végül is a férfiak bizonyultak erősebbeknek, a nők csak kísérték a keresztek, de voltak olyanok is, akik meg tudtak egyezni: az út első szakaszán a férfiak, másik felén pedig a nők teljesítették kötelességüket. A felek közötti egyezkedés alkalmat teremtett nemcsak a vitatkozásra, hanem a szórakozásra is.

Egy fiatal asszony, aki részt vett a temetésen, így beszélt a történetekről: *Hála Istennek, én nem vittem se keresztet, se lobogót, de az emberem igen. Az emberem megegyezett a társával, hogy egy darabig viszi egyik, s osztán a másik, s kész. S a végén mindenki elveszi a kendezőt vagy ruhát a keresztről. Ők nem veszekedtek, csak kacagták a másik embereket és asszonyokat. Elől ment a pap, de hátul mindenki úgy veszekedett, hogy zúgott a falu. Vót, aki fogatt az áldat mellett, de sokan szidták a papot, hogy csúfságot csinált ebből a két emberből.* (Sz. M. sz. 1954)

A zűrzavar csúcspontja a temetőben következett, mivel a sírgödörök nem egymás mellett voltak és a pap nem tartotta be a kialakult sorrendet. A résztvevők elvárása az lett volna, hogy először a férfi, majd a nő tetejét szentelje be. Ez azonban fordítva történt, és a résztvevők nem tudták: hol, mikor, mi történik és hová álljanak. A teljes káoszról az elhunyt férfi feszületét vivő adatközlőnk így emlékezett:

Hát nekem Kondor György szomszédom s keresztapám es vót. Én a feszületvel odaálltam a koporsóhoz, a gödör mellé, de míg odaértem, a koporsót leszegezték. Én úgy tudtam, hogy keresztapámat temeti hamarébb, s azé álltam oda. Hát eccer aszongya valaki, hogy – Péter, te nem jó helyen álltál meg! Ez nem Kondor György! Hát ezt csinálta a pap, hogy én odaálltam Marikacska fejihez, mint egy bolond. (K. P.)

Nem volt könnyebb a siratóasszonyok helyzete sem. Pusztinán a halottat folyamatosan siratják a temetőben addig, amíg bele nem helyezik a sírgödörbe. Ennek időtartama általában tíz-tizenöt perc szokott lenni. A mi esetünkben a második halottat azért kellett hosszabban siratni, mivel várni kellett az első elhunytat temető papra. Azonban a siratok már nem

bírták szusszal, s a rögtönzött siratószöveget többször is megismételték, ezáltal éppen az ellenkező hatást, tehát kacagást váltottak ki a jelenlévők-ből.

Az egyházi kellékeket díszítő tárgyakat rendszerint azok a személyek kapják fizetségül, akik a menetben hordozzák a keresztet, lobogót. Jelen esetben a szemfulesebbek gyorsabban leszedtek mindent a zászlókról. A zavart az is fokozta, hogy nem tudták azt sem eldönteni, hogy kit milyen tárgy illet meg, mivel nem egyformán cipelték a kellékeket.

Az események háttere

Pusztinában minden évben január 1-én kezdődik az egy hétig tartó házszentelés. Ezen a héten a papok és kíséretük házról házra járnak, megszentelik, megáldják a házat, a családtagokat, és összegyűjtik az évi egyházi adót.

A falubeliek véleménye szerint a „rendes” temetés hátterében az 1994. évi házszentelés állt. Ugyanis a páter azért vállalta a két temetés „sietős” lebonyolítását egyedül, hogy a „kicsi pap” időközben haladjon a házszen-teléssel, illetve az egyházi adó beszédésével.

Pusztinába 1992-ben érkezett a jelenlegi plébános, aki a iași-i püspök-ség utasítására gyökeres változásokat hajtott végre a helyi vallásos élet-ben, szokásokban.

1. Rendelkezései alapján a kántor már nem járhatott halottas házhoz virrasztóba, csak a temetés előtti napon mehetett el oda "búcsúztatni".

2. Az elhunyt tiszteletére Pusztinában addig naponta meghúzták a ha-rangokat, mely fontos kommunikációs elem is volt, tehát egyúttal hírül adta az eseményt is. Az új lelkész felborította ezt a hagyományt is, mivel csak az első napon engedélyezte a harangozást.

3. Azt a személyt, aki egyházi szolgáltatásokra szorult (pl. keresztelés, esketés, temetés), arra kötelezte, hogy meghatározott napon neki dolgo-zanak. A plébános saját tulajdonaként kezelte az egyház által visszakapott tíz hektár földterületet, amit mindig a hívőkkel dolgoztatott meg.

A falu szokásainak figyelmen kívül hagyása, hagyományainak durva felborítása és megsértése azt eredményezte, hogy Pusztinában tragikomi-kusan végződött a két „rendes” temetés.

A temetés utóhatásai

1. A faluban általános felháborodást keltett a pap minősíthetetlen viselkedése.

2. Az öregasszonyok elkeseredve beszéltek a temetésről: *Az emberből csúfot űznek, még akkor es, ha minden adósságot megfizetnek.*

3. 1994. január 4-én Pusztinában újból temettek. Az esemény előtt az elhunyt hozzátartozói különleges módon, írásban hívták meg a papot: *Tisztelendő! Mű megfizessük, de csak úgy jöjjön el temetni, ha rendesen, becsületesen végez. Olyant, mind tennapelőtti temetés, mű es tudunk csinálni, belétejük a hótat egy zsákba, s belévessük a gödörbe, eltemessük s kész. Bár (legalább) nem lesz ott az egész falu, hogy kacagjanak.*

4. A történetek után a falu történetében először fordult elő, hogy Pusztinában több család nem engedte be a papot házszentelni és nem fizették meg a kötelező évi egyházi adót.

5. A házszentelések befejezése utáni vasárnap az egész falu várta, hogy a templomban mise közben az *áldott*, vagyis a lelkész prédikálja ki, értelmezze, magyarázza a történeteket, de ez nem következett be. A pap úgy csinált, mintha mi sem történt volna, sőt megköszönte a falu minden lakójának a templom fenntartásához nyújtott hozzájárulását.

Összegzés

A pusztinai "rendes" temetés bemutatásával és leírásával a hagyományos szokások normatív és regulatív erejére akartam rámutatni. Az egyén és a közösség életében mindig és mindenhol súlyos zavart, bizonytalanságot okoz a kialakult normák és szabályok durva megsértése vagy megváltoztatása.

A „rendes” temetés története azt is jelezte, hogy a faluközösség és a pap között felhalmozódott korábbi feszültségeket, konfliktusokat az emberek csak akkor merték kifejezésre juttatni megjegyzéseikkel, zúgolódással, az újabb temetésre küldött különleges felkéréssel, az egyházi adó megtagadásával, amikor a lelkész éppen legszemélyesebb szokásaikat sértette meg.

Szakirodalom

FEJŐS Zoltán
1979

Az átmeneti rítusok. Arnold Van Gennep elméletének vázlatja.
Ethnographia XC évf. 3. sz. 406–414.

- GENNEP, Arnold Van
 1996 *Riturile de trecere. Iași.*
- KUNT Ernő
 1987 *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Budapest.*
 1990 *Temetkezési szokások. In: Magyar Néprajz VII. Budapest. 67–101.*
- VIRT István
 1989 *Halottas szokások és hiedelmek a Baranya megyében élő csángóknál. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve. Pécs. 227–239.*
 1990 *Egy moldvai magyar község (Pusztina) halottas szokásai. In: Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl. Budapest. 132–145.*
 1991 *Halottas szokások változásának vizsgálata Pusztinán és a Baranya megyében élő csángóknál. In: A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Budapest. 649–654.*
 1992 *Csángó halottas szokások. Téka 12. sz. 24–31.*
 1993 *"Meggzabadultam a testi haláltól". A moldvai csángók lélekHITE. In: "Moldovának szíp táiaiind születtem..." Jászberény. 60–67.*

Jegyzetek

1. Gennep 1996.; Fejős 1979.
2. Virt 1992.
3. Kunt 1987.; 1990. 69.
4. Virt 1984.; 1990, 1991, 1994.

